

บทที่ 8
นโยบายและการวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจ
ยุคประธานเหมา (ค.ศ. 1949—1976)
: แผนพัฒนาเศรษฐกิจฉบับที่ 2—4

1. **ระยะแผนห้าปีฉบับที่ 2 (The Second Five-Year Plan, 1958 – 1962) และการก้าวกระโดดไปข้างหน้าครั้งใหญ่ (The Great Leap Forward, 1958 – 1960)**

1.1 **แผนห้าปีฉบับที่ 2 (1958—1962)**

จากผลสำเร็จของแผนห้าปีฉบับแรกได้กระตุ้นให้รัฐบาลใช้แผนห้าปีฉบับที่ 2 ซึ่งทะเยอทะยานกว่าในช่วง 1958—1962 อย่างไรก็ตาม เมื่อเริ่มเตรียมร่างแผนฉบับที่ 2 ผู้นำคอมมิวนิสต์จีนค่อนข้างพอใจกับความก้าวหน้าของอุตสาหกรรม แต่ไม่พอใจเกี่ยวกับความเฉื่อยชาของการเกษตร ทั้งนี้เนื่องจากการพัฒนาอุตสาหกรรมก่อให้เกิดการขยายตัวของเมือง (Urbanization) จากประมาณการของจีนในช่วง 1952—1957 ประชากรในเขตเมืองเพิ่มขึ้น 30% ในขณะที่ในเขตชนบทเพิ่มขึ้นเพียง 9% [Alexander Eckstein, 1978, p. 200.] การเติบโตของเขตเมืองเป็นไปอย่างรวดเร็วมาก จนผลผลิตการเกษตรเพิ่มตามไม่ทัน ทำให้เกิดขาดแคลนวัตถุดิบทางการเกษตรเพื่อป้อนโรงงาน และขาดแคลนอาหารเลี้ยงประชากรในเมือง จึงปรากฏชัดว่าการเกษตรกลายเป็น bottleneck sector ซึ่งจะเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาเศรษฐกิจโดยส่วนรวม เนื่องจากในเศรษฐกิจการเกษตรที่มีน้ำหนักมากเช่นของจีน การเกษตรมีบทบาทที่สำคัญหลาย ๆ แ่ง คือ

ประการแรก ขั้นต่ำสุดผลผลิตการเกษตรต้องเพิ่มขึ้นเร็วพอ เพื่อให้ทันกับการเพิ่มของประชากร อย่างไรก็ตาม ในเศรษฐกิจที่มีการพัฒนาอุตสาหกรรมอย่างรวดเร็วสิ่งเหล่านี้ไม่เพียงพอ การพัฒนาเป็นอุตสาหกรรมจำเป็นต้องมีการขยายตัวของเมือง และการขยายตัว

อย่างรวดเร็วของกำลังแรงงานอุตสาหกรรมด้วย ซึ่งก็หมายถึงการเพิ่มความต้องการอาหารต่อหัวตามมาตรฐานของรายได้ในเมืองมากกว่ารายได้ในชนบท สิ่งนี้ก็ได้เกิดขึ้นในจีนเช่นกัน

ประการที่สอง นอกจากการอุปทานอาหารแล้ว สาขาเกษตรยังต้องจัดหาวัตถุดิบจำนวนมากแก่อุตสาหกรรม ตัวอย่างเช่น โรงงานทอผ้าต้องอาศัยอุปทานของฝ้ายดิบ โรงงานเครื่องหนังจะต้องอาศัยหนังสัตว์และขนสัตว์ โรงงานแปรรูปอาหาร เบียร์ ยาสูบ ต้องอาศัยอุปทานการเกษตรทั้งสิ้น ด้วยเหตุนี้ความก้าวหน้าของการเกษตรจะมีผลอย่างยิ่งต่อความก้าวหน้าในอุตสาหกรรมผลิตสินค้าอุปโภคบริโภคอย่างกว้างขวาง

ประการสุดท้าย การเกษตรต้องผลิตให้มีส่วนเกินเพื่อการส่งออก ทั้งนี้เพื่อจะได้รับเงินตราต่างประเทศเข้ามาสำหรับใช้นำเข้าสินค้าทุน และวัตถุดิบอุตสาหกรรมที่จำเป็น ในประเทศเกษตรกรรมเช่นจีน สินค้าส่งออกส่วนใหญ่เป็นสินค้าเกษตรในรูปของวัตถุดิบหรือสินค้าแปรรูป อย่างไรก็ตาม การเกษตรไม่เพียงแต่เป็นผู้อุปทานสินค้าสำหรับความจำเป็นภายในประเทศและการส่งออกเท่านั้น แต่ยังเป็นผู้อุปทานปัจจัยการผลิตด้วย เช่น แรงงานและทุน สาขาอุตสาหกรรมที่กำลังพัฒนาอย่างรวดเร็วจำเป็นต้องดึงเอากำลังแรงงานบางส่วนไปจากเขตชนบท ยิ่งกว่านั้นการเกษตรยังถูกเรียกร้องให้ต้องออมและเอาเงินไปลงทุนส่วนใหญ่เพื่อการขยายตัวของโรงงานอุตสาหกรรม การขนส่ง และสาขาอื่น ๆ

ด้วยเหตุผลดังกล่าว ทำให้ต้องมีการทบทวนนโยบายในแผนฉบับแรก ผู้นำจีนเริ่มมองเห็นว่าการใช้แผนพัฒนาแบบโซเวียตนั้นไม่เหมาะสมกับจีน จึงได้กำหนดให้เพิ่มความก้าวหน้าทางการเกษตร ในขณะเดียวกันก็คงไว้หรือแม้กระทั่งบางที่ก็ทำการเร่งความก้าวหน้าของการพัฒนาอุตสาหกรรมด้วย ซึ่งเหมาะเห็นว่างานทั้ง 2 นี้ควรดำเนินไปพร้อมกัน [Alexander Eckstein, 1978, p. 201.] นั่นคือเหมาะมีความเห็นที่ "...หากเราตั้งใจจริงที่จะพัฒนาอุตสาหกรรมหนัก ก่อนอื่นเราต้องพัฒนาอุตสาหกรรมเบาและการเกษตรเพื่อเพิ่มผลผลิตและการออม เราจึงจะมีพอสำหรับการลงทุนในอุตสาหกรรมหนัก" ด้วยเหตุนี้เป็นที่คาดว่าในช่วงแผนฉบับที่ 2 คงจะเป็นเวลาเดียวกับการนำไปสู่การขยายตัวอย่างรวดเร็วในการผลิตด้านการเกษตร ในผลผลิตของโรงงานและในการผลิตขนาดเล็ก

ในวาระแรกของการประชุมคณะกรรมการพรรคครั้งที่ 8 ซึ่งจัดให้มีในเดือนกันยายน 1956 ในขณะที่แผนห้าปีฉบับแรกกำลังได้รับการสรุปความสำเร็จของแผนนั้น โจวเอินไหลได้ยื่นข้อเสนอสำหรับแผนห้าปีฉบับที่ 2 วัตถุประสงค์เบื้องต้นของแผนก็คือ การทำให้การแปลงรูปเศรษฐกิจเป็นสังคมนิยมสำเร็จสมบูรณ์ ในขณะเดียวกันก็ดำเนินการเร่งการก่อสร้างสังคมนิยมในประเทศ วัตถุประสงค์ระยะยาวของแผนก็คือ การสร้างฐานอุตสาหกรรมต่าง ๆ (a compre-

hensive industrial base) และแปลงรูปเศรษฐกิจการเกษตรที่ล่าช้าให้เป็นเศรษฐกิจอุตสาหกรรม สังคมนิยมที่ก้าวหน้า เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์เหล่านี้แผนได้เสนอให้ [M.C. Shanta Murthy, 1981, pp. 15 – 16.]

1. ดำเนินการสร้างอุตสาหกรรมต่อไปโดยให้อุตสาหกรรมเป็นแกนส่งเสริมการสร้างใหม่ทางเทคนิคของเศรษฐกิจของชาติ และสร้างฐานที่มั่นคงสำหรับการพัฒนาอุตสาหกรรม สังคมสังคมนิยม

2. ดำเนินโครงการแปลงรูปเป็นสังคมนิยม รวบรวมและขยายระบบการเป็นกรรมสิทธิ์ร่วม (system of collective ownership) และระบบกรรมสิทธิ์โดยประชาชนทั้งหมด (system of ownership by people as a whole)

3. เพิ่มการผลิตทางด้านอุตสาหกรรมและการเกษตรต่อไป สนับสนุนความจำเป็นของงานฝีมือ การขนส่ง และการค้า

4. ใช้ความพยายามอย่างยิ่งในการฝึกอบรมบุคลากรด้านเทคนิคและส่งเสริมการวิจัยทางวิทยาศาสตร์ เพื่อสนองความจำเป็นในการพัฒนาเศรษฐกิจและวัฒนธรรมสังคมนิยม

5. เสริมสร้างการป้องกันประเทศให้เข้มแข็ง และยกระดับมาตรฐานชีวิตทางด้านวัตถุ และวัฒนธรรมของประชาชน บนฐานของการผลิตทางอุตสาหกรรมและการเกษตรที่เพิ่มขึ้น

งานเหล่านี้คาดว่าจะสำเร็จได้โดย [Hughes and Luard, 1975, pp. 64 – 65.]

1. การเพิ่มมูลค่ารวมของการผลิตด้านอุตสาหกรรมและการเกษตรในปี 1962 ควรสูงกว่าเป้าหมายตามแผนสำหรับปี 1957 ประมาณ 75%

2. การประกันอัตราการเพิ่มขึ้นในมูลค่าของผลผลิตในอุตสาหกรรมที่ผลิตสินค้าทุนเร็วกว่าในมูลค่าของผลผลิตในอุตสาหกรรมผลิตสินค้าบริโภค ดังนั้นเมื่อถึงปี 1962 ผลผลิตของแต่ละประเภทควรเป็นประมาณ 50% ของปริมาณของผลผลิตอุตสาหกรรม เมื่อเทียบกับสัดส่วน 38% และ 62% ตามลำดับ ตามที่ได้วางแผนไว้สำหรับปี 1957

3. การประกันการค่อย ๆ ปรับปรุงในมาตรฐานการครองชีพของประชาชนโดยการเพิ่มรายได้ประชาชาติ 50% ระหว่างช่วงของแผน ได้ถูกจัดสรรในสัดส่วนที่ถูกต้องระหว่างการบริโภคและการออม ดังนั้นอัตราการสะสมทุนจึงกำหนดไว้ 25% [Xu Dixin and Others, 1982, p. 9.]

4. การเพิ่มค่าใช้จ่ายด้านการสร้างเศรษฐกิจและการพัฒนาวัฒนธรรมจาก 56% ในแผนแรก เป็น 60–70% ในช่วงแผนที่ 2 ส่วนใหญ่โดยการลดรายจ่ายด้านการป้องกันและการ

บริหารจาก 32% สำหรับปี 1957 เป็น 20% ในช่วงแผนที่ 2

5. การเร่งสร้างใหม่เศรษฐกิจสังคมนิยม โดยการลงทุนของรัฐในการสร้างทุนอาจเป็น 2 เท่าของที่เป็นอยู่ในแผนฉบับแรก สัดส่วนของการลงทุนของรัฐในการสร้างทุนในสาขาอุตสาหกรรมและการเกษตร ควรเพิ่มจาก 58.2% และ 7.6% เป็น 60% และ 10% ตามลำดับ ที่เหลือ 30% สำหรับการพัฒนาด้านทุนในการคมนาคม การค้า การธนาคาร การบริหาร ฯลฯ

มติของพรรคได้เสนอว่าถึงปี 1962 การผลิตกระแสไฟฟ้าควรสูงถึง 40–43 ล้านกิโลวัตต์-ชม. ถ่านหิน 190–210 ล้านตัน เหล็กกล้า 10.5–12 ล้านตัน น้ำมันดิบ 5–6 ล้านตัน ในสาขาการผลิตทั้งหมดที่ได้วางเป้าหมายไว้คือ วิทยุพีซ 275 ล้านตัน ฝ้าย 2.4 ล้านตัน การผลิตสินค้าบริโภคสำคัญบางอย่างจำเป็นต้องผลิตได้ 2 เท่า เป้าหมายที่ทะเยอทะยานอื่น ๆ ได้ถูกกำหนดในหลายสาขา [Hughes and Luard, 1975, p. 65.]

เพื่อให้ความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจอย่างรวดเร็วเป็นไปอย่างรวดเร็ว รัฐบาลก็ได้ปรับปรุงระบบการศึกษาชั้นสูงเสียใหม่ เพื่อทำการผลิตวิศวกรและช่างเทคนิคจำนวนมากในช่วงเวลาอันสั้น ให้การสนับสนุนการศึกษาทางเทคนิคมากกว่าด้านศิลปะเสรี และสถาบันเทคนิคจำนวนมากได้ถูกสร้างขึ้นด้วยเงินที่จะสร้างมหาวิทยาลัยทั่ว ๆ ไป หลักสูตรการศึกษาถูกปรับปรุงใหม่ และแผนกต่าง ๆ ในมหาวิทยาลัยและสถาบันถูกจัดการใหม่ โดยยอมให้นักศึกษามุ่งเน้นในวิชาเฉพาะอย่าง มากกว่าที่จะเรียนหลาย ๆ วิชา ดังนั้นจึงเน้นความรู้พิเศษเฉพาะอย่างในสาขาที่แคบยิ่งกว่าการศึกษาทั่ว ๆ ไป ตามการศึกษาของนักวิทยาศาสตร์อเมริกัน 90% ของนักวิทยาศาสตร์และวิศวกรจีนจำนวน $\frac{1}{4}$ ล้านคนในปี 1960 ได้รับการฝึกอบรมตั้งแต่คอมมิวนิสต์เข้ามาปกครองในปี 1949 และในปี 1960 ผู้สำเร็จการศึกษาชั้นปริญญาของจีนประมาณ 75% เป็นวิศวกรเช่นเดียวกับในสหรัฐอเมริกา

1.2 การก้าวกระโดดไปข้างหน้าครั้งใหญ่ (1958–1960)

ยังไม่ทันที่แผนห้าปีฉบับที่ 2 ซึ่งเป้าหมายเป็นบวก สมเหตุสมผลและเหมาะสมกับประสิทธิภาพในการผลิตทางวัตถุและการเงินของประเทศขณะนั้นได้เริ่มขึ้น ปรากฏว่ารัฐบาลได้กระโจนไปสู่การกระตุ้นอันใหม่เพื่อเร่งการขยายตัวของเศรษฐกิจ ทั้งนี้เนื่องจากเริ่มต้นในปี 1958 พวกฝ่ายซ้าย (“Left” errors) มีอิทธิพลอย่างมาก และได้เน้นเพียงด้านเดียวเกี่ยวกับการเร่งรีบในอัตราสูง ดังนั้นการขยายตัวที่ไม่มีการตรวจสอบความถูกต้องตลอดทั่วประเทศจึงได้เกิดขึ้น ข้อเสนอที่มีเหตุผลของโจวเินไหลถูกปฏิเสธ การรณรงค์เพื่อ “การก้าวกระโดดไปข้างหน้า” ได้ถูกลงมือดำเนินการโดยในเดือนกุมภาพันธ์ 1958 National People’s Congress ได้ประกาศขบวนการ “Great Leap Forward” ดังกล่าวสำหรับช่วง 3 ปีต่อมา และ

ได้กำหนดวัตถุประสงค์ [วันรักษ์ มิ่งมณีนาคิน, 2525, หน้า 19.] คือการเร่งรัดการพัฒนาทั้ง การเกษตรและอุตสาหกรรมโดยการ

(1) ใช้แรงงานที่เหลือเฟือในภาคการเกษตร และ

(2) ใช้เทคนิควิธีการผลิตแบบผสมในภาคอุตสาหกรรม (technological dualism) กล่าว ง่าย ๆ คือต้องพัฒนา 2 ด้านพร้อม ๆ กันไป

ผู้วางแผนกำหนดให้ ใช้แรงงานจำนวนมาก

— สร้างเขื่อนชลประทานและป้องกันน้ำท่วม วิธีนี้ประหยัดเงินทุนเพราะแรงงาน อาศัยอยู่และทำงานในท้องถิ่นเดียวกัน

— แรงงานเหล่านี้ยังทำการผลิตอุตสาหกรรมขนาดเล็กในชนบท โดยเลือกเอา อุตสาหกรรมที่ใช้อัตราส่วนของแรงงาน—ทุนที่ผันแปรได้ อาทิ โรงงานปุ๋ยเคมีขนาดเล็ก โรงงาน ไฟฟ้าขนาดเล็ก หรือแม้กระทั่งการถลุงเหล็กขนาดเล็กตามสนามหญ้าหลังบ้าน

ส่วน อุตสาหกรรมขนาดใหญ่ ใช้อัตราส่วนแรงงาน—เครื่องจักรค่อนข้างคงที่ ใช้ วิธีทันสมัย

ลักษณะการใช้เทคนิควิธีการผลิตแบบผสม ซึ่งมีทั้งแบบทันสมัยเน้นการใช้เครื่อง จักร และแบบง่าย ๆ เน้นการใช้แรงงาน จีนเรียกวิธีการแบบนี้ว่า “การเดินด้วย 2 เท้า” (walking on two legs) วิธีนี้เศรษฐกิจจะถูกแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ

(1) ส่วนที่ใช้แรงงานมาก

- สามารถเลี้ยงตัวเองได้
- สามารถผลิตอาหารและวัตถุดิบป้อนโรงงานด้วย

(2) การผลิตแบบทันสมัย

- ผลิตสินค้าส่งออกเพื่อหาเงินตราต่างประเทศ

การรณรงค์เพื่อ “การก้าวกระโดดไปข้างหน้า” ได้เรียกร้องการเพิ่มผลผลิตเป็น 2 เท่าภายใน 1 ปี แนวความคิดเช่นนี้ เรียกร้องให้มีการผลิตเหล็กและเหล็กกล้าอย่างขนานใหญ่ เรียกร้องผลผลิตต่อเฮกตาร์กว่า 75 ตัน ความเชื่อที่ว่า “ยิ่งคนกล้ามากเท่าไร ที่ดินก็จะให้ผลผลิต มากเท่านั้น” และการทำให้มีอุปทานอาหารโดยเสรี ทั้งหมดนี้ได้รับความเชื่อว่าเป็นจริงอย่าง กว้างขวาง [Xu Dixin and Others, 1982, p. 9.] ตามแผนของการก้าวกระโดดไปข้างหน้าในช่วง 1958—1960 ได้ประมาณการอัตราการขยายตัวรายปีคือ 31% ในปี 1958 26% ในปี 1959 และ

4% ในปี 1960 โดยเฉลี่ย 20% ต่อปี เทียบกับ 14% ต่อปีสำหรับช่วงแผนห้าปีฉบับแรก [Jan Deleyne, 1973, p. 22.] ตัวเลขของแผน อาทิเช่น จำต้องเพิ่มการผลิตเหล็กกล้า 19% กระแสไฟฟ้า 18% และผลผลิตถ่านหิน 17% สำหรับปี 1958 จีนคอมมิวนิสต์ต้องการที่จะก้าวให้ทันหรือแม้กระทั่งก้าวล้ำหน้าการผลิตทางอุตสาหกรรมของอังกฤษภายใน 15 ปี คือในปี 1972 หรือการผลิตเหล็กกล้าให้ได้เป็น 10 หรือ 20 เท่าของการผลิตของเบลเยียม [Jean Chesneau, 1979, p. 85.] ผู้วางแผนได้แก้ไขปรับปรุงเป้าหมายการผลิตเพิ่มขึ้นในเดือนต่อ ๆ มา ในความหวังของการบรรลุอัตราความก้าวหน้าที่ไม่เคยเป็นมาก่อน โควตาการผลิตเหล็กกล้าได้ถูกเพิ่มขึ้นจาก 6.2 ล้านตันในเดือนกุมภาพันธ์ 1958 เป็น 7 ล้านตันในเดือนมีนาคม เป็น 8-8.5 ล้านตันในเดือนพฤษภาคม และสุดท้ายภายหลังการประชุมพิเศษของ Political Bureau เพิ่มขึ้นเป็น 109.7 ล้านตัน คือประมาณ 2 เท่าของการผลิตปีก่อนในเดือนสิงหาคม การเพิ่มขึ้นโดยทั่วไป 33% ในผลผลิตอุตสาหกรรมถูกทำนายได้อย่างมั่นใจใน 1 ปี [Hughes and Luard, 1975, p. 67.]

เพื่อบรรลุตัวเลขเป้าหมายอุตสาหกรรมเช่นนี้ ทุก ๆ คนถูกกระตุ้นให้มีส่วนร่วมในการผลิตทางอุตสาหกรรมและในการดำเนินการนี้ โดยไม่คำนึงถึงภูมิหลัง ไม่ว่าจะเป็นเจ้าหน้าที่รัฐบาล ชาวนา นักศึกษา ศาสตราจารย์ คนงาน เป็นต้น ต้องกลายมาเป็นกรรมกร (proletarian) ซึ่งวัตถุประสงค์ประการสำคัญอย่างหนึ่งของการก้าวกระโดดไปข้างหน้าในการผลิตอุตสาหกรรม ก็เพื่อแก้ปัญหาเศรษฐกิจของจีนโดยการใช้แรงงานอย่างเข้มข้น จากการรณรงค์ดังกล่าวเมื่อถึงฤดูใบไม้ร่วงปี 1958 เตาหลอมเหล็กตามสนามหญ้าหลังบ้าน (backyard furnaces) ราว 600,000 เตาได้เกิดขึ้นทั่วประเทศ [Immanuel, C.Y. Hsu, 1970, p. 751.] ดังนั้นความพยายามก้าวให้ทันอังกฤษใน 15 ปีจึงปรากฏในรูปของความพยายามอย่างโกลาหลที่จะเพิ่มผลผลิตเหล็กและเหล็กกล้า โดยการใช้เตาหลอมพื้นบ้านขนาดเล็กดังกล่าว และไม่ประหยัดโดยปราศจากความเชี่ยวชาญ นี่เป็นส่วนหนึ่งของความพยายามโดยทั่วไปที่จะกระตุ้นผู้นำพรรคในท้องถิ่นและการกระจายการบริหารเศรษฐกิจออกไป

1.3 ผลของแผน ระยะ 3 ปีของแผนพัฒนาฉบับที่ 2 ซึ่งจีนเรียกว่าการก้าวกระโดดไปข้างหน้าครั้งใหญ่ โดยส่วนรวมไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร ยกเว้นในระยะสั้นคือปีแรก

1.3.1 ในปี 1958 : ซึ่งเป็นปีแรกเริ่มของการก้าวกระโดดไปข้างหน้า สภาพอากาศดี ดังนั้นการเก็บเกี่ยวในฤดูใบไม้ผลิและฤดูใบไม้ร่วงดีมาก ผลก็คือ ผลผลิตการเกษตรเพิ่มขึ้นอย่างขนานใหญ่ ซึ่งทำให้อุปทานอาหารและวัตถุดิบทั้งเพื่อใช้ในประเทศและส่งออกเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว และได้ช่วยเร่งรัดความก้าวหน้าทางด้านอุตสาหกรรม นอกจากนี้การระดม

แรงงานและทุนอย่างเต็มที่ ได้ช่วยให้มีการเพิ่มขึ้นอย่างขนานใหญ่ทั้งในผลผลิตของโรงงานและอุตสาหกรรมขนาดเล็ก รัฐบาลได้ประกาศอย่างภาคภูมิใจเมื่อสิ้นปี 1958 ว่า การผลิตอุตสาหกรรมในปี 1958 สูงกว่าในปี 1957 ถึง 65% เครื่องมือกลผลิตได้เป็น 3 เท่า ถ่านหินและเหล็กกล้าเป็น 2 เท่า น้ำมันได้เพิ่มขึ้นมากกว่า 50% และกระแสไฟฟ้า 40% เป็นต้น [Hughes and Luard, 1975, p. 70.] แม้ว่าการผลิตประสบความสำเร็จ แต่ก็ปรากฏว่าเมื่อมองในแง่คุณภาพเทียบไม่ได้กับปริมาณ ซึ่งรัฐบาลก็ยอมรับในเวลาต่อมา

1.3.2 ในช่วง 1959—1960 : การพัฒนาไม่ประสบความสำเร็จ สาเหตุเนื่องจาก

(1) ในด้านการเกษตร ผลผลิตได้ลดลงอย่างเด่นชัดตั้งแต่ปี 1959 สาเหตุเนื่องจากสภาพดินฟ้าอากาศไม่ติดต่อเนื่องกันระหว่าง 1959—1960 บวกกับความผิดพลาดทางเทคนิคในการสร้างเขื่อนและโครงการชลประทาน รวมทั้งมีข้อผิดพลาดในการวางแผนด้วย ทำให้ขาดแคลนอาหารในเมืองและขาดแคลนวัตถุดิบจากการเกษตรสำหรับป้อนโรงงานอุตสาหกรรมแปรรูป ทำให้ประสิทธิภาพในการผลิตของโรงงานลดลง

(2) ในด้านอุตสาหกรรม ปริมาณเข้าแทนที่คุณภาพ ดังนั้นในขณะที่ผลผลิตได้เพิ่มขึ้นอย่างมากนั้น ผลผลิตบางอย่างคุณภาพต่ำมากซึ่งไม่อาจใช้ได้ นั่นคือ การใช้นโยบายเดินด้วย 2 เท้าในอุตสาหกรรมบางประเภทไม่ได้ผล เช่น การถลุงเหล็กแบบประหยัดเครื่องจักรแต่ไม่ประหยัดแรงงานและทำกันตามลานหน้าบ้าน ปรากฏว่าได้เหล็กคุณภาพต่ำใช้ผลิตได้เฉพาะเครื่องมือง่าย ๆ นับเป็นการสูญเสียเปล่า และเหล็กกล้าเหล่านี้มีจำนวน 5—6 ล้านตัน [Jan Deleyn, 1973, p. 22.]

(3) การตั้งเป้าหมายอัตราการเติบโตในสาขาต่าง ๆ ก่อนข้างยกเมฆและไม่สมเหตุผล กล่าวง่าย ๆ ก็คือ แม้สภาวะต่าง ๆ อำนวยก็ทำตามเป้าหมายได้ยาก และข้อผิดพลาดสำคัญคือ งานรวบรวมสถิติติดอยู่กับหน่วยปฏิบัติการในท้องถิ่น ซึ่งให้ตัวเลขที่เชื่อถือไม่ได้ ทำให้ตัวเลขที่คณะกรรมการกลางประกาศออกไปยังต่างประเทศในปี 1958 ต้องถูกถอนกลับมาอย่างน่าอัศจรรย์ในปี 1959 และหลังจากนั้นจีนไม่มีการพิมพ์สถิติออกเผยแพร่อีกต่อไป

(4) การบอกเลิกสัญญาของสหภาพโซเวียต ตั้งแต่ปี 1957 จีนกับโซเวียตได้เริ่มขัดแย้งกันเกี่ยวกับนโยบายต่างประเทศและอาวุธปรมาณู ถึงกับมีการถอนผู้เชี่ยวชาญโซเวียตจากโครงการอุตสาหกรรมที่กำลังก่อสร้างอยู่ระหว่างปี 1959—1960 นับเป็นปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดผลเสียหายต่ออุตสาหกรรมของจีน และจีนก็ไม่คาดคิดว่าโซเวียตจะถอนตัวอย่างกะทันหัน

1.4 สรุป หลังจากที่ดินได้ก้าวกระโดดไปข้างหน้าในช่วง 1958–1959 โดยมี “การเมืองเป็นใหญ่” และมีพรรคกับรัฐบาลที่เกือบจะรวมกันเป็นสิ่งที่เดียวกันแล้ว ผลก็คือ เกิดการคลาดที่ทางเศรษฐกิจอย่างร้ายแรงอยู่หลายปี อาทิ มีการขาดแคลนอาหารอย่างแพร่หลาย ประชาชนหมดกำลังใจและเฉื่อยชา การขนส่งหยุดชะงัก อุตสาหกรรมชบเซา โรงงานจำนวนมากต้องปิดและไม่มีการพิมพ์สถิติกันอีกต่อไป รัฐบาลยอมรับว่าการเกษตรซึ่งถูกเอาเปรียบมาตลอดจะต้องได้รับความสำคัญเป็นอันดับแรก [แฟร์แบงก์ และคณะ, 2521, หน้า 1116.]

2. ภาวะวิกฤติการณ์ทางเศรษฐกิจครั้งใหญ่ (Great Crisis, 1960–1962)

เศรษฐกิจจีนต้องเผชิญกับความยุ่งยากอย่างร้ายแรงระหว่าง 1959–1960 อัตราความก้าวหน้ารายปีของมูลค่ารวมของผลผลิตอุตสาหกรรมและการเกษตรเป็นเพียง 0.6% โดยอุตสาหกรรมเฉลี่ย 3.8% ผลผลิตเหล็กกล้ารายปีรวมทั้งเหล็กกล้าที่มีคุณภาพต่ำผลิตได้เพียง 8 ล้านตัน ยิ่งการเกษตรแล้วได้รับความเสียหายอย่างใหญ่หลวง และผลผลิตได้ลดลงอย่างแท้จริง 3.8% ต่อปี [Xu Dixin and Others, 1982, pp. 10–11.] ดังนั้นในช่วง 1960–1962 จีนจึงตกอยู่ในภาวะเศรษฐกิจตกต่ำอย่างร้ายแรง [Alexander Eckstein, 1978, pp. 202–203.] คือ

1. การขาดแคลนอาหารอย่างร้ายแรง ในบางท้องที่อยู่ในภาวะทุพภิกขภัย การลดลงในการผลิตทางการเกษตรสะท้อนถึงการขาดอุปทานอาหารอย่างร้ายแรง ซึ่งปรากฏอย่างเต็มที่โดยเฉพาะในปี 1960 ดังนั้นประชากรทั้งในชนบทและในเขตเมืองอดอยากเพราะขาดอาหาร

2. สินค้าอุปโภคลดลงเช่นกัน อุตสาหกรรมที่ผลิตสินค้าบริโภคถูกบีบให้ต้องลดการดำเนินงานลงเนื่องจากขาดแคลนวัตถุดิบ ผลก็คือ อุตสาหกรรมเหล่านี้ได้เริ่มทำการผลิตต่ำกว่าสมรรถนะ เมื่อเป็นเช่นนี้การขยายตัวของโรงงานใหม่ ๆ ได้หยุดชะงัก และไปสั่งซื้อเครื่องจักรและเครื่องมือของสาขาสินค้าบริโภคได้ลดลงเช่นกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งสิ่งทอ ได้เกิดการขาดแคลนเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มอย่างร้ายแรงทั่วประเทศ

3. การเสื่อมลงอย่างรวดเร็วในความสัมพันธ์ระหว่างจีนกับโซเวียต ทำให้โซเวียตได้ถอนช่างเทคนิคและที่ปรึกษาทั้งหมดจากจีนในปลายฤดูร้อนและต้นฤดูใบไม้ร่วงปี 1960 เป็นผลให้อุตสาหกรรมหลายโครงการต้องหยุดชะงักกลางคัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสาขาเงินทุน เช่น โรงงานเหล็กกล้าที่ Wuhan ต้องปิดกิจการ ที่ Anshan 80% ต้องเป็นอัมพาต และจนกระทั่งถึงปี 1966 อาคารโรงงานจำนวนมากยังคงว่างเปล่า แต่อย่างไรก็ตาม การเกิดความยุ่งยากนี้ก็ไม่ได้เพิกถอนภาระทางด้านการเงิน ในปี 1960 หนี้ของจีนที่มีต่อสหภาพโซเวียตได้เพิ่มขึ้นเป็น

1.5 พันล้านดอลลาร์ เป็นหนี้ซึ่งเงินทั้ง ๆ ที่อยู่ในภาวะลำบากก็ได้จัดการชำระคืนตรงเวลาในปี 1964 [Jean Chesneaux, 1979, p. 101.]

4. ความสามารถในการส่งออกของเงินที่ลดลง ส่งผลให้การนำเข้าสินค้าทุนในระดับสูงลดลงด้วยเช่นกัน สิ่งเหล่านี้ทำให้อุตสาหกรรมผลิตสินค้าทุนซึ่งอาศัยส่วนประกอบสินค้าทุนที่นำเข้ายังคงต่ำมากยิ่งขึ้น

5. ที่นับว่าสำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ เกิดการว่างงานในอัตราที่สูง เศรษฐกิจตกต่ำทั่วประเทศ

การปรับปรุงโดยทั่วไป (1961–1962 : General readjustment)

ในปี 1960 ภัยธรรมชาติบวกกับผลของการแตกแยกกับสหภาพโซเวียตและความยุ่งยากของการก้าวกระโดดไปข้างหน้า เป็นเหตุให้เกิดวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจอย่างร้ายแรง การปรับปรุงใหม่ได้กลายเป็นสิ่งที่จำเป็นและขาดไม่ได้ และในปี 1961 สิ่งนี้แสดงให้เห็นความเป็นศัตรูกันอย่างแน่นอของฝ่ายซ้ายและฝ่ายขวา พวกเขาที่มีความรู้สึกว่าเป็นสิ่งจำเป็นที่ต้องปรับนโยบาย และพวกเขายในช่วงนี้ก็อ่อนแอลงจึงจำต้องล่าถอยชั่วคราว ดังนั้นในช่วงนี้จึงปรากฏว่าลัทธิเมืองได้เริ่มเปลี่ยนทิศทางคือ พวกขวา (rightists) มีอำนาจมากขึ้น

ดังนั้นเริ่มจากปี 1961 นโยบาย “readjustment, consolidation, filling-out และ raising the standard” ได้ถูกนำมาใช้ เป้าหมายสำหรับเหล็กกล้าและการผลิตอุตสาหกรรมหนักอื่น ๆ ได้ลดต่ำลง โครงการก่อสร้างทุนได้ถูกตัดลง และสัดส่วนระหว่างการผลิต อุตสาหกรรมเบา และอุตสาหกรรมหนักได้ถูกปรับใหม่ ในชนบท “Working Regulations of the Rural People’s Commune” หรือที่รู้จักอีกอย่างหนึ่งว่า “Sixty Article” ได้ถูกส่งเสริม กองการผลิตกลายเป็นหน่วยพื้นฐานสำหรับการผลิตและการจำหน่าย อาชีพเสริมในครอบครัวของสมาชิกคอมมูนได้ถูกฟื้นฟู

การปรับปรุงได้เริ่มขึ้นโดยการที่พวกเขาได้นำเอามาตรการที่เรียกว่า “ระบบสามเสรี กับ หนึ่งประกัน” (system of three liberties and one guarantee หรือ San zi yi bao) มาใช้ในชนบท [Jean Chesneaux, 1979, p. 106.] ซึ่งประกอบด้วย :-

(1) การมีที่ดินเพาะปลูกส่วนตัวได้กลับมาอีกครั้งหนึ่ง (free private plot of land) และบางแห่งซึ่มซบได้อย่างรวดเร็ว โดยมีที่ดินเพาะปลูกส่วนตัวเกินจากเกณฑ์ 5% ที่กำหนดให้ไว้

(2) ตลาดเสรี (free market) ได้กลับมาอีกครั้งหนึ่ง ชาวนาสามารถนำเอาผลผลิตจากที่เพาะปลูกส่วนตัวมาซื้อขายกันอย่างเสรีในตลาด

(3) ธุรกิจขนาดเล็กเริ่มเปลี่ยนมือให้ออกชนรายบุคคลเป็นผู้ดำเนินงานแทนการดำเนินงานโดยกลุ่มบุคคล (small enterprises were left to the detriment of the less profitable among them)

(4) ประกันว่าหน่วยธุรกิจจะได้รับผลประโยชน์ตามเกณฑ์ที่ตกลงไว้ ทั้งนี้โดยส่งเสริมให้นำเอาระบบการจ้างงานเหมาและค่าจ้างรายชั่วโมง (hourly salaries and piece-work) กลับมาใช้อีกครั้งในปี 1961 เพื่อเป็นแรงจูงใจ

เมื่อแผนการก้าวกระโดดไปข้างหน้าประสบความสำเร็จและยกเลิกไปกลางคัน เช่นนี้ปรากฏว่าพวกฝ่ายขวาซึ่งนำโดย หลิวเซ้าฉี อย่างเปิดเผย ในเดือนมกราคม 1962 เขาได้แสดงความเห็นโจมตีแผนนี้อย่างหนักต่อหน้าเจ้าหน้าที่ปฏิบัติการ 7,000 คน (ณ ที่ประชุมขนาดใหญ่ของคณะกรรมการกลาง) และในเดือนกุมภาพันธ์ก่อนการประชุมสภาของรัฐ เขาได้เสนอมาตรการให้ลดโครงการเกษตรและอุตสาหกรรมลง และในเดือนเมษายน 1962 โจวอินไหล ผู้ซึ่งถนัดในการประนีประนอมก็ได้จัดทำ โครงการฟื้นฟูสิบสิ่ง (The Program of Readjustment in Ten Points) ซึ่งยังคง “General line” ของปี 1958 ไว้ [Jean Chesneaux, 1979, p. 107.] ประเด็นสำคัญได้แก่

(1) ลดเป้าหมายสิ่งที่ตั้งไว้สูงเกินไปให้ต่ำลงบ้าง

(2) จัดลำดับความสำคัญของการพัฒนาสาขาเศรษฐกิจเสียใหม่ตามลำดับ คือ การเกษตร อุตสาหกรรมเบา และอุตสาหกรรมหนัก ตามลำดับ

(3) พยายามหาทางให้ประชาชนซึ่งได้อพยพเข้ามาอยู่ในเมืองในช่วงของการก้าวกระโดดไปข้างหน้า ได้กลับคืนสู่ชนบท และ

(4) ได้มีการเรียกร้องว่า “จำนวนการก่อสร้าง ณ ระดับฐานจำต้องถูกจำกัด”

3. ระยะเวลาฟื้นตัวและการปรับปรุงเศรษฐกิจ (Recovery from crisis, 1962 – 1965)

จากวิกฤตการณ์ในช่วงที่ผ่านมาเป็นบทเรียนสอนให้ผู้นำและผู้วางแผนส่วนใหญ่ของจีน สำนึกว่า การละเลยการเกษตรแต่ทุ่มเทให้กับอุตสาหกรรมอย่างมากนั้น เมื่อเกิดปัญหาภัยกับสาขาเกษตร อุตสาหกรรมก็ไปไม่รอดเช่นกัน ภายใต้ผลกระทบดังกล่าวผู้นำจีนจึงถูกบีบให้ต้องพิจารณานโยบายและการจัดลำดับความสำคัญของตนเสียใหม่ ฉะนั้นนโยบายทางเศรษฐกิจใน

ช่วงนี้ประกอบด้วย [Alexander Eckstein, 1978, pp. 203 – 204.]

1. **นโยบายเน้นความสำคัญของการเกษตรเป็นอันดับแรกและอุตสาหกรรมรองลงมา** : การพัฒนาการเกษตรได้ถูกกำหนดให้อยู่ในลำดับความสำคัญสูงสุดในช่วงปี 1961–1962 คอมมูนถูกจัดองค์การเสียใหม่ และสินน้ำใจด้านวัตถุประสงค์สำหรับพวกชาวนาได้ถูกปรับปรุงอย่างใหญ่หลวง ในเวลาเดียวกันโครงการอุตสาหกรรมซึ่งได้หยุดชะงักไปเมื่อช่วงเทคนิคชาวโซเวียตถูกถอนออกไป รวมทั้งดให้ความช่วยเหลือนั้น ก็ได้ถูกสร้างสำเร็จระหว่างช่วงฟื้นฟูนี้ ซึ่งได้ขยายออกไปจากราวปี 1962–1965 ทั้งนี้ด้วยความพยายามของรัฐในการเรียกร้องให้ประชาชนร่วมมือร่วมใจรวมกำลังสร้างชาติต่อไป ทั้ง ๆ ที่จีนไม่มีความรู้เกี่ยวกับเครื่องมือเครื่องจักร แต่จีนก็พยายามควบคุมดูแลเครื่องมือเครื่องจักรและบริหารโรงงานทั้งหลายต่อไป เช่นเดียวกับโครงการอุตสาหกรรมใหญ่ ๆ จำนวนหนึ่งได้ถูกริเริ่มโดยอาศัยการนำเข้าโรงงานสำเร็จรูป (turnkey projects) จากยุโรปตะวันตกและญี่ปุ่น ที่สำคัญก็คือ อุตสาหกรรมปิโตร-เคมีคอล หรือ อุตสาหกรรมเคมีภัณฑ์

การฟื้นตัวทางเศรษฐกิจระหว่างช่วงนี้เห็นได้ชัดจากการเก็บเกี่ยวที่ได้ผลดีในปี 1962 จากนั้นมาจนถึงปี 1967 การเกษตรของจีนก้าวหน้ามาตลอด ซึ่งก็เป็นผลดีต่อการฟื้นตัวของสาขาที่มีใช้การเกษตรอื่น ๆ การให้ความสำคัญลำดับสูงแก่การพัฒนาการเกษตรจำเป็นต้องมีส่วนพัวพันกับนโยบายอุตสาหกรรมด้วย ช่วงนี้ปรากฏชัดถึงการขยายตัวอย่างรวดเร็วของการผลิตปุ๋ยเคมี ซึ่งได้มีการจัดตั้งทั้งโรงงานขนาดใหญ่และขนาดเล็ก การพัฒนาที่สำคัญยิ่งประการหนึ่งก็คือ ความก้าวหน้าอย่างเด่นชัดของอุตสาหกรรมขนาดเล็กและขนาดกลางที่ตั้งอยู่ในเขตชนบทและเกี่ยวข้องอย่างใกล้ชิดกับการเกษตร นอกจากนี้การพัฒนายังได้เกิดขึ้นในอุตสาหกรรมผลิตเครื่องมือการเกษตร แต่ความสำเร็จที่สำคัญที่สุดประการหนึ่งคือ โครงการจัดตั้งโรงไฟฟ้าตามเขตชนบท การจัดตั้งสถานีปั้มน้ำตามที่ตั้งต่าง ๆ โดยใช้พลังไฟฟ้า เหล่านี้เป็นผลดีต่อการเพาะปลูกคือมีส่วนอย่างยิ่งในการช่วยปรับปรุงการควบคุมน้ำท่วม การระบายน้ำ และการจ่ายน้ำเพื่อการชลประทาน

2. **นโยบายการพึ่งตนเอง (Self-reliance)** : นั่นคือจีนได้ดำเนินนโยบายการทดแทนการนำเข้าอย่างเป็นระบบ ซึ่งก็เป็นความพยายามที่จะลดการพึ่งพาการนำเข้า อันนี้นับว่าสำคัญอย่างยิ่งในอุตสาหกรรมที่เกี่ยวข้องกับการป้องกันประเทศ ในอดีตจีนต้องพึ่งน้ำมันดิบและผลิตภัณฑ์น้ำมันจากโซเวียตอย่างมาก รวมทั้งอาวุธยุทโธปกรณ์ที่ทันสมัย เมื่อแตกหักกับโซเวียตและจีนจำต้องพึ่งตนเองในสินค้าดังกล่าว เป็นเหตุให้จีนต้องเร่งสำรวจและค้นพบบ่อน้ำมันใหม่ ๆ หลายแห่งภายในประเทศ ทำให้จีนสามารถผลิตน้ำมันเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ขณะ

เดี่ยวก่อนจีนก็ได้พัฒนาก้าวหน้าอย่างรวดเร็วในการผลิตเครื่องจักร ซึ่งจำเป็นอย่างยิ่งในการผลิตอาวุธยุทโธปกรณ์

ข้อสังเกตที่สำคัญ นโยบายในระยะนี้ตรงกันข้ามกับระยะก่อน คือในช่วงก้าวกระโดดไปข้างหน้าและช่วงวิกฤตการณ์ครั้งใหญ่ นั้น การวางแผนและการจัดการทางเศรษฐกิจโดยทั่วไปเสื่อมลง ได้มีการเน้นในเรื่องปริมาณแทนคุณภาพ แต่แนวโน้มนี้ได้เปลี่ยนไปในช่วงการฟื้นตัวคือ เน้นคุณภาพแทนปริมาณ คำนึงถึงความสมดุลสมผลในเชิงเศรษฐกิจมากกว่าที่จะเร่งการเจริญเติบโตจนเกินตัว และให้ความสนใจอย่างยิ่งแก่ประสิทธิภาพการจัดการที่ดีกว่าและคุณภาพที่ดีกว่าของผลผลิต

3.1 ผลของการพัฒนา :

ในปี 1962 เศรษฐกิจของชาติได้เปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้น ตามคำแถลงการณ์ของนายกรัฐมนตรีในเดือนธันวาคม 1964 อัตราความเจริญเติบโตของอุตสาหกรรมในปี 1964 สูงกว่าปี 1963 ถึง 15% และคาดว่าจะ เป็น 11% ในปี 1965 และการปรับปรุงโดยทั่วไปในปี 1965 เกิดขึ้นภายหลังช่วงเวลา 3 ปีของการปรับปรุงใหม่ ระหว่างช่วง 1963-1965 การเพิ่มขึ้นรายปีโดยเฉลี่ยในมูลค่าของผลผลิตอุตสาหกรรมและการเกษตรเป็น 15.7% โดยอุตสาหกรรม 17.9% และการเกษตร 11.1% การเพิ่มขึ้นรายปีโดยเฉลี่ยในรายได้ประชาชาติคือ 14.5% โดยทั่วไป การเพิ่มขึ้นนี้ส่วนใหญ่เนื่องมาจากการฟื้นฟูของการผลิตพื้นฐาน แต่เมื่อถึงปี 1965 เศรษฐกิจของชาติฟื้นตัวกลับคืนอย่างเต็มที่ และได้เริ่มพัฒนาอีกครั้งหนึ่ง ในปีนั้นการผลิตข้าวได้สูงถึง 215 ล้านตัน การผลิตเหล็กกล้าได้ 12 ล้านตัน และได้เพิ่มเป็น 15 ล้านตันในปีต่อมา [Xu Dixin and Others, 1982, p. 11.] เป็นที่แน่ชัดว่าถ้านโยบายในทางบวกและเหมาะสมของช่วงดังกล่าวได้ดำเนินต่อไป เศรษฐกิจของจีนก็คงจะยิ่งก้าวหน้ายิ่งขึ้น อย่างไรก็ตาม สำหรับ ปี 1966 นั้นความจำเป็นเร่งด่วนของอุตสาหกรรมมากกว่าปี 1965 ถึง 20% ได้ถูกประกาศในเดือนกันยายน และได้รับการยืนยันในเดือนธันวาคม 1966 อัตราความจำเป็นเร่งด่วนที่สูงในปี 1966 ซึ่งเป็นปีแรกของ การปฏิวัติวัฒนธรรมนี้อาจอธิบายได้โดยความปรารถนาที่จะพิสูจน์ว่าขบวนการดังกล่าวนี้ได้ รั้งใจชาวจีนด้วยความพยายามอย่างมากที่จะทำงานหนัก

ผลที่สำคัญอีกประการหนึ่งของระยะการฟื้นตัวนี้ก็คือ การชำระหนี้เงินกู้ต่างประเทศ จีนสามารถชำระคืนเงินกู้ให้แก่สหภาพโซเวียตจนหมดสิ้น และทำได้ก่อนกำหนดเวลาที่ตกลงไว้คือ ชำระหมดสิ้นเมื่อสิ้นปี 1964 [Jan Deleyne, 1973, p. 25.]

3.2 การต่อสู้ระหว่าง 2 ฝ่าย (1962–1965)

ในด้านการเมืองภายในประเทศ ความไม่ลงรอยระหว่างฝ่ายขวาและฝ่ายซ้ายยังมีอยู่ตามปกติ ในระหว่างปี 1962–1965 การต่อสู้ทางด้านการเมืองและแนวความคิดระหว่าง 2 ฝ่ายได้กลับฟื้นคืนชีวิตขึ้นใหม่ การต่อสู้ที่มีต่อไปจนถึงการปฏิวัติวัฒนธรรม มีผลอย่างมากโดยกระบวนการให้การศึกษาด้านสังคมนิยมในชนบท อย่างไรก็ตาม พวกหัวเก่าในพรรคคอมมิวนิสต์ก็ยังคงมีอำนาจพอที่จะหันเหกระบวนการไปจากวัตถุประสงค์แรกเริ่มของมัน....การศึกษาและการระดมต่อต้าน “แนวโน้มที่มุ่งไปยังเส้นทางทุนนิยม” ในชนบท

พวกขวา : ใช้วิธีการต่าง ๆ ที่จะมุ่งไปยังเส้นทางทุนนิยมในเขตชนบท อาทิเช่น [Jean Chesneaux, 1978, pp. 115 – 116.]

1. ในช่วง 1960–1961 เต็งเสี่ยวผิง ซึ่งขณะนั้นเป็นเลขาธิการพรรค ได้ประกาศว่า “ตราบไต่ที่เราสามารถทำให้ผลผลิตเพิ่มขึ้นได้เราก็ใช้ระบบธุรกิจเอกชนได้ ไม่สำคัญเลยที่ว่าแมวที่ดีต้องเป็นแมวสีดำหรือสีขาว ถ้าจับหนูได้ก็เป็นแมวดีทั้งนั้น”

2. การริเริ่มอีกประการหนึ่งในชนบท ตัวอย่างเช่น ระหว่างฤดูร้อน 1962 Chen Bo-da สมาชิกคนหนึ่งของโปลิตบูโร ได้ส่ง “กลุ่มสิบสวน” ไปยังกองการผลิต Xinlong ของคอมมูนประชาชน 1 กรกฎาคม ใกล้เซียงไฮ้ก่อนการเดินทางไปยังที่นั่นด้วยตัวเอง และได้เสนอให้กินหมูทั้งหมดในกองการผลิตให้แก่ครอบครัวต่าง ๆ ด้วยวิธีนี้เป็นการกำจัดความเสี่ยงของส่วนรวม เขากล่าวว่า “การอุทิศให้แก่รัฐเพียงแต่สามารถให้ได้มากกว่า”

3. ส่วนใหญ่ของคอมมูนประชาชน ได้ใช้ “หน่วยแรงงาน (work point) ในตำแหน่งชั้นนำ” ตามพิชผลอุตสาหกรรมซึ่งมีบทบาทสำคัญยิ่งกว่าตามรัฐพืช และการจัดตั้งระบบโบนัสที่สมบูรณ์เมื่อโควตาการผลิตทำได้มากกว่า และลงโทษเมื่อไม่สามารถทำได้ตามที่กำหนด

นอกเหนือจากการปฏิบัติเหล่านี้ของพวกขวาในชนบทและคลื่นของเสรีภาพทางเศรษฐกิจแล้ว การอพยพจากเขตชนบทได้สร้างอุปสรรคให้แก่เศรษฐกิจรวม (collective economy) นั่นคือพวกขวานาได้เข้ามาทำงานในเมืองในฐานะคนงานชั่วคราว ยิ่งกว่านั้นเจ้าหน้าที่ปฏิบัติการในชนบทซึ่งศีลธรรมต่ำมาก ได้เริ่มฉ้อราษฎร์บังหลวงโดยการเบียดบังงบประมาณที่รัฐบาลจัดสรรให้ท้องถิ่น เบียดเบียนชาวบ้านโดยการริดไถเงินหรือรัฐพืชจากขวานาที่สำคัญคือเจ้าของที่ดินเก่าเริ่มฟื้นคืนชีพ บางแห่งมีอำนาจพอถึงขั้นได้เรียกร้องให้พวกขวานาชำระคืนหนี้สินตามสัญญาที่ติดค้างไว้ก่อนการปลดปล่อย

สิ่งเหล่านี้ทำให้ประธานเหมาถึงกับระเบิดออกมาในที่ประชุมคณะกรรมการกลางของพรรคครั้งที่ 10 ในเดือนกันยายน 1962 ว่า “อย่าลืมการต่อสู้ทางชนชั้น” |Jean Chesneaux, 1979, p. 117.]

พวกซ้าย : ทางออกของพวกฝ่ายซ้ายที่คิดแก้ไขก็คือ การสร้างความเคลื่อนไหวที่เรียกว่าการให้การศึกษาด้านสังคมนิยม (The Socialist Education Movement) ซึ่งดำเนินไปจนถึงเดือนธันวาคม 1964 ด้วยความยากลำบากและอุปสรรคต่าง ๆ

การเคลื่อนไหวนี้ |Jean Chesneaux, 1979, pp. 118–119.] ได้เริ่มดำเนินการครั้งแรกโดยการเลือกเอามณฑลหูหนันและหูเป่ย์ เป็นเขตทดลองจากปลายปี 1962–ฤดูร้อนปี 1963 เริ่มต้นปี 1963 ในที่ต่าง ๆ ขบวนการ “ลงสู่ล่าง” (Xiafang) ก็ได้เริ่มต้นขึ้น โดยคัดเลือกเจ้าหน้าที่พรรคระดับสูง (จากระดับมณฑลหรืออำเภอ) ส่งไปอยู่ในชนบท และให้ปฏิบัติการ 4 อย่าง (Four withs) ในหมู่บ้านและเจ้าหน้าที่พรรคในชนบทคือ *กินด้วย อยู่ด้วย ทำงานด้วย และแก้ปัญหาด้วย* วิธีการดังกล่าวนี้เป็นผลจากการที่เหมาได้ออกไปสังเกตการณ์ในชนบทในเวลาต่าง ๆ รวม 20 ครั้ง และได้เสนอรายงานต่อที่ประชุมคณะทำงาน ให้ชื่อเอกสารว่า “ทางออกของคณะกรรมการกลางของพรรคเกี่ยวกับปัญหาบางประการในชนบท, 20 พฤษภาคม 1963” ซึ่งมักจะเรียกเอกสารนี้สั้น ๆ ว่า “สิบประการ” (Ten Points) ซึ่งกล่าวถึงการแก้ปัญหาการกระทำผิด 4 อย่าง (“four element”) คือการทุจริต (corrupt element) การเก็งกำไร (speculators) ขโมย (thieves) และประพฤติดีศีลธรรม (degenerates) และยังได้กำหนดว่าความผิดของเจ้าหน้าที่พรรคระดับท้องถิ่น เช่น การฉกฉวยผลผลิตโดยผิดกฎหมาย การใช้จ่ายฟุ่มเฟือย ถือว่าเป็น “ความขัดแย้งภายในของประชาชน” และแก้ไขโดยใช้วิธีชี้แจงโน้มน้าวจิตใจให้มองเห็นความผิด : “มวลชนกล่าวว่า : เจ้าหน้าที่พรรคที่ทำงานตลอดปีอันยาวนานเพื่อสมาชิกคอมมูน ถ้าความผิดของพวกเขาได้รับการแก้ไขมันก็เรียบร้อยถูกต้อง” (ประการที่ 8 ของ 10 ประการ) เพื่อป้องกันการทุจริตหรือคอร์รัปชัน ให้ใช้วิธีลดจำนวนหน่วยแรงงานของงานเสริมรายปีของกองการผลิตและกองการผลิตใหญ่ลง ในขณะเดียวกันก็ใช้ระบบเพิ่มเวลาทำงานด้านการผลิตให้มากขึ้น เพื่อที่จะบีบให้เจ้าหน้าที่พรรคระดับท้องถิ่นทำงานด้านการผลิตให้มากขึ้น ในบางครั้งด้วยการกำหนดโควตาขั้นต่ำของหน่วยแรงงานต่อปี เมื่อเริ่มต้นการเคลื่อนไหวระบบที่ได้ถูกนำมาใช้ คือ เจ้าหน้าที่พรรคระดับอำเภอ 60 วัน เจ้าหน้าที่พรรคระดับคอมมูน 120 วัน และเจ้าหน้าที่พรรคระดับกองการผลิตใหญ่ 180 วัน ต่อมาได้เปลี่ยนแปลงเป็น 2 กลุ่มแรกถูกกำหนดไว้มากกว่า 100 วัน และพวกที่ 2 จาก 150–200 วัน

อย่างไรก็ตามฝ่ายขวามีจำนวนมากและเข้มแข็งเกินกว่าที่จะเอาชนะได้ ประกอบกับแนวทางชี้แนะที่เผยแพร่ออกมานั้นมีลักษณะและขอบเขตกว้างมาก จึงทำให้ถูกบิดเบือนได้ง่าย

[Jean Chesneaux, 1979, p. 121.] ตัวอย่างเหตุการณ์หนึ่งซึ่งเรียกว่า “การทดลองที่เต้าหยวน” (the Taoyuan experiment) เรื่องมีอยู่ว่าจากเดือนพฤศจิกายน 1963–เมษายน 1964 หลิวเซาฉีได้ให้ภรรยาของตนชื่อ หวังกวงเหมย (Wang Guang-mei) ไปอาศัยอยู่ที่กองการผลิตที่นับว่าอุดมสมบูรณ์แห่งหนึ่งที่อำเภอเต้าหยวนในมณฑลเหอเป่ย์ และจัดตั้งทีมงานที่นี่ หวังกวงเหมยได้เป็นตัวตั้งตัวตีให้มีการสร้างถนนขึ้นมาสายหนึ่ง (the “Road of the Great Lady”) และสร้างสถานีผลิตไฟฟ้าพลังน้ำอีกแห่งหนึ่งด้วยเงินของรัฐบาลกลาง และก่อนกลับเธอยังได้โปรยเงินให้กับคอมมูนนี่อีกก้อนใหญ่ หลังจากนั้นไม่นานการทดลองที่เต้าหยวนในเหอเป่ย์ก็ถูกประโคมว่าเป็นโครงการทดลองให้การศึกษาทางด้านสังคมนิยมที่ได้ผล พร้อมกับสำคัญว่าเป็นการทดลองที่สอดคล้องกับสูตร “มวลชนร่วมกันสนับสนุนโครงการ โครงการสนับสนุนกลุ่มผู้นำ กลุ่มผู้นำสนับสนุนกลุ่มทำงาน กลุ่มทำงานสนับสนุนผู้นำ” นี่เป็นสูตรของหวังกวงเหมย แต่อย่างไรก็ตาม ต่อมาภายหลังขบวนการยามแดง (Red Guards) ได้ไปเปรียบเทียบแนวการรณรงค์ของหลิวเซาฉีว่า “เหมือนบทบาทพยนตร์ ผู้อำนวยการสร้างเหมือนกลุ่มทำงาน ผู้แสดงก็คือบรรดาเจ้าหน้าที่พรรค และมีมวลชนเป็นผู้ชม”

การต่อสู้ระหว่าง 2 ฝ่าย ณ ระดับผู้นำยิ่งรุนแรงขึ้นและปรากฏชัดแจ้งขึ้น ต่อมาเมื่อหมากลับจากการสังเกตการณ์ในชนบทในเดือนมิถุนายน 1964 เขาได้เสนอแนวทางการประเมินผลเกี่ยวกับการศึกษาทางสังคมนิยมโดยสรุปไว้ดังนี้ [Jean Chesneaux, 1979, p. 122.]

1. ชาวนายากจนและฐานะปานกลาง ได้เข้าร่วมในการศึกษานี้หรือไม่
2. ปัญหาความผิด 4 ประการ (“four clean-up”) ของเจ้าหน้าที่พรรคได้รับการแก้ไขอย่างจริงจังหรือไม่
3. เจ้าหน้าที่พรรคได้เข้าร่วมทำงานที่ใช้แรงกายหรือไม่
4. มีการสร้างกลุ่มผู้นำ (nucleus of leaders) เพิ่มขึ้นหรือไม่
5. เมื่อพบว่ามี การทุจริตเกิดขึ้น มวลชนได้เข้ามาร่วมการวิพากษ์หรือไม่ หรือปล่อยไปตามเรื่องแล้วแต่ระดับบน และ
6. ผลผลิตเพิ่มขึ้นหรือลดลง

4. ระยะเวลาห้าปีฉบับที่ 3 (The Third Five-Year Plan, 1966 – 1970) และการปฏิวัติวัฒนธรรม (Cultural Revolution, 1966 – 1969)

4.1 แผนห้าปีฉบับที่ 3

จีนประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจห้าปีฉบับที่ 3 (1966–1970) ในปี 1966 แต่ก็มีอันเป็นไปเช่นเดียวกับแผนห้าปีฉบับที่ 2 นั่นคือ ขบวนการฟื้นตัวและการพัฒนาใหม่ได้ถูกรบกวนในปลายปี 1966 โดยการเกิดการเคลื่อนไหวซึ่งจีนเรียกว่า “การปฏิวัติวัฒนธรรมของชนชั้นกรรมาชีพครั้งยิ่งใหญ่” (The Great Proletarian Cultural Revolution) จากการยึดตำแหน่งบางตำแหน่งในพรรคและรัฐ หลินเปียว (Lin Biao) และกลุ่ม 4 คน (“Gang of Four”) ซึ่งประกอบด้วย มาตามเจียงชิง จางซุนเจียว เหยาเหวินหยวน และหวังหุงเหวิน ได้สร้างความโกลาหลวุ่นวายให้แก่เศรษฐกิจของชาติ โดยอาศัยการปฏิวัติวัฒนธรรมของตน ความยุ่งเหยิงนี้ได้ยาวนานไปตลอดแผนห้าปีฉบับที่ 3 และกระทบแผนห้าปีฉบับที่ 4 (1971–1975) ด้วย

ฉะนั้นจึงไม่ได้มีการตีพิมพ์วัตถุประสงค์หลักของแผนห้าปีฉบับที่ 3 หรือที่เกี่ยวข้องเป้าหมายการผลิตออกสู่สาธารณชน ความลับได้ถูกเก็บเงียบเป็นอย่างดีและตัวชี้ต่าง ๆ ที่ได้รับจากแหล่งต่าง ๆ ก็ไม่ตรงกัน ข้อมูลจากผู้สัมภาษณ์ชาวจีนในฮ่องกงคือ อัตราการเจริญเติบโตรายปีในแผนคือ 2–3% สำหรับการเกษตร และ 5–7% สำหรับอุตสาหกรรม ตัวเลขเหล่านี้ดูจะพอประมาณเมื่อเทียบกับจุดมุ่งหมายที่ทะเยอทะยานของผู้นำจีนที่ต้องการทำให้ประเทศของตนเป็นมหาอำนาจทางเศรษฐกิจชั้นหนึ่ง ตัวเลขที่ได้ในเงินเองดูเหมือนจะเป็นไปได้มากขึ้นคือ อัตราการเจริญเติบโต 4.4% สำหรับการเกษตร และ 12% สำหรับอุตสาหกรรม (9% สำหรับถ่านหิน 11% สำหรับเหล็กกล้า 12% สำหรับน้ำมัน และ 15% สำหรับปุ๋ยและกระแสไฟฟ้า) ตามแถลงการณ์ของนายกรัฐมนตรีโจวเอินไหลต่อนาย Edgar Snow ในเดือนกุมภาพันธ์ 1971 ว่าเป้าหมายของแผนฉบับที่ 3 โดยทั่วไปบรรลุผลตามแผน และที่จริงแล้วหลาย ๆ เป้าหมายเกินแผนอีกด้วย ขนาดของผลผลิตอุตสาหกรรมในปี 1970 คือ 90 ล้านดอลลาร์ ซึ่งให้เห็นหลักฐานว่าขณะนี้อุตสาหกรรมอยู่ในตำแหน่งสำคัญ [Jan Deleyne, 1973, p. 26.]

4.2 การปฏิวัติวัฒนธรรม

— Carry out the Revolution and Increase Production — Slogan ของการปฏิวัติวัฒนธรรม [Jan Deleyne, 1973, p. 131.]

การปฏิวัติวัฒนธรรมนับเป็นประเพณีของสังคมจีนโดยเฉพาะ จุดมุ่งหมายสำคัญก็คือ การสร้างปัญญาและปฏิรูปความคิด (an intellectual and moral reforming) ในการประกาศ

โครงการในปี 1968 ประธานเหมาเจ๋อตงได้วิจารณ์นายครุสเชฟ ว่าเป็นคอมมิวนิสต์เสเพล (goulash communism) และยืนยันอีกครั้งหนึ่งว่า จีนจะต้องสะสมและสร้างหลักการสังคมนิยมอย่างแท้จริงตามแบบของจีนเอง

โดยพื้นฐานการปฏิวัติวัฒนธรรม เป็นการเคลื่อนไหวทางการเมืองและการปฏิรูปความคิด แต่ได้พุ่งเป้าหมายทางเศรษฐกิจเข้าไปด้วย การเคลื่อนไหวทางการเมืองเพื่อปลุกเร้าจิตสำนึกทางการเมืองของมวลชน โดยเฉพาะการปรับปรุงมวลชนทั้งหมดที่มีเจ้าหน้าที่ปฏิบัติการของพรรค ส่วนเป้าหมายทางเศรษฐกิจก็เพื่อกระพือความศรัทธาอย่างแรงกล้าของการปฏิวัติและการกระตุ้นการผลิต การมีส่วนร่วมของมวลชนจะเป็นการประกันที่ดีที่สุดของประสิทธิภาพในการผลิต

ความล้มเหลวของการก้าวกระโดดไปข้างหน้าครั้งใหญ่ ได้ให้ข้อคิดบางประการ คือ ถ้าหากมวลชนยังไม่พร้อมและจิตสำนึกยังไม่สูงพอแล้ว โอกาสที่จะเกิดการเปลี่ยนในทางเศรษฐกิจทำได้ยาก นอกจากนี้ประชาชนจีนเองจะต้องเปลี่ยนแปลงด้วยตนเองมิใช่รอคอยให้การเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นเองตามบุญตามกรรม เหมามีความเชื่อว่าการเปลี่ยนพลังใจ (moral forces) เป็นพลังกาย (physical forces) เป็นความอัศจรรย์ที่ไม่เกินความจริง ทั้งนี้เพราะ “ตราบไคที่มีมนุษย์ ความอัศจรรย์ต่าง ๆ ย่อมเกิดขึ้นได้ภายใต้การนำของพรรคคอมมิวนิสต์จีน” ความเชื่อมั่นในตัวมนุษย์ขั้นพื้นฐานนี้ Rousseau ได้ให้ข้อสมมติว่า เมื่อมนุษย์ได้รับการปลดปล่อยจากโซ่ตรวนของสังคมเก่าแล้ว เขาก็จะสามารถเข้าสู่ยุคทอง นี่เป็นจุดเริ่มต้นของการก้าวกระโดดไปข้างหน้า ซึ่งไม่เพียงมีเป้าหมายตามหลักจรรยาเท่านั้น แต่มีเป้าหมายทางเศรษฐกิจด้วย ในความคิดของเหมา การก้าวกระโดดไปข้างหน้าเป็นคำตอบของปัญหาความยากจนของจีน [Jan Deleyne, 1973, pp. 131 – 132.]

ตามหลักการหรือทฤษฎีของการปฏิวัติวัฒนธรรม การปลุกเร้าจิตสำนึกตามแนวทางสังคมนิยม (socialist consciousness) นั่นคือ การมุ่งแก้ปัญหาความอดอยากยากจนของมวลชน มิใช่มุ่งหาประโยชน์ส่วนตน จะช่วยยกระดับขีดความสามารถในการผลิตได้ดีกว่าวัตถุนิยม (material incentives) และคุณภาพที่ยิ่งใหญ่กว่าในหมู่ประชาชนก็จะยิ่งยกระดับขีดความสามารถในการผลิตของมวลชนให้สูงขึ้น ผู้คิดการปฏิวัติวัฒนธรรมเชื่อว่าเป็นการง่ายกว่าสำหรับประชาชนที่จะยอมรับความอดออมเมื่อระดับของชีวิตเท่าเทียมกันทั้งหมด และไม่มี ความแตกต่างในความมั่งคั่ง สังคมอุดมคตินี้ตามความคิดของผู้คิดเหล่านี้เชิดชูแรงงานที่ใช้กำลังกายและชีวิตชนบทแบบง่าย ๆ ต่อต้านความฟุ่มเฟือยและการล้าสมัยทวิภาคทั้งมวล เพื่อความสุขสบายในชั่วอายุของตน นี่เป็นสังคมอุดมคติของ Jean-Jacques Rousseau ซึ่งเป็นผู้เขียนสัญญา

สังคม (Social Contract) และงานเขียนของเขาเป็นที่คุ้นเคยของปัญญาชนจีน และเป็นผู้หนึ่งที่มีอิทธิพลต่อปรัชญาของพวกเหมาอิดส์ [Jan Deleyne, 1973, pp. 132 – 133.]

4.2.1 เหตุผลของการปฏิวัติวัฒนธรรม

1. ชัยชนะของรัฐบาลใหม่เป็นหนังกองทัพพวกชาวนาที่ไร้การศึกษา และหลังจากนั้นแล้วพวกชาวนาก็ยังต้องรับภาระหนักมาโดยตลอด ทั้งนี้เนื่องจากนโยบายพัฒนาได้ให้ความสำคัญต่ออุตสาหกรรมมากกว่าการเกษตร

2. ในระยะเริ่มต้นพัฒนา รัฐบาลจำเป็นต้องระดมกำลังแรงงานทุกระดับเท่าที่มีอยู่มาร่วมกันทำงาน ดังนั้นพวกนักอุตสาหกรรมซึ่งจัดเป็นกรรมสิทธิ์แห่งชาติก็ยังคงรับผิดชอบในโรงงานที่เคยเป็นของตนเองมาก่อน นอกจากนี้ปลายปี 1965 พวกนักศึกษาส่วนใหญ่มีพื้นเพมาจากพวกชนชั้นกลาง ถึงแม้ว่าสัดส่วนของลูกชาวนาและคนงานได้เพิ่มขึ้น (28% ในปี 1955, 36% ในปี 1958, 42% ในปี 1962 และ 49% ในปี 1965) ตำแหน่งสำคัญในอุตสาหกรรมและฝ่ายบริหาร ก็ยังคงมาจากชนชั้นกลางเป็นสำคัญ ชาวต่างประเทศที่ไปเยือนจีนในช่วงก่อนการปฏิวัติวัฒนธรรมต่างแปลกใจที่พบว่า เจ้าหน้าที่ที่ติดต่อดำเนินการมีภูมิหลังมาจากชนชั้นกลางที่มิใช่พวกกรรมกรมาชีพ บุคคลเหล่านี้ในปี 1965 มีอายุตั้งแต่ 40 ปีขึ้นไป บทบาทสำคัญของชนชั้นกลางในชีวิตทางเศรษฐกิจและการศึกษาในขณะนั้น ทำให้ประธานเหมากลัวว่าประเทศอาจจะถูกขจัดออกไปจากระบบสังคมนิยม

3. สืบเนื่องจากคนรุ่นหนุ่มสาวในระยะดังกล่าวนี้มีจำนวนถึง $\frac{2}{3}$ ของประชากรทั้งหมด และคนกลุ่มนี้ไม่เคยรู้จักกับระบอบสังคมนิยมมาก่อนเมื่อครั้งที่จีนทำสงครามกับรัฐบาลชาตินิยม เหมาจึงเห็นว่าจำเป็นต้องหาวิธีฝึกอบรมให้คนรุ่นใหม่นี้ได้รับรู้ความทุกข์ยากลำบากของชีวิตภายใต้ระบบทุนนิยม

4. ในด้านการเมือง การปฏิวัติวัฒนธรรมถือว่าเป็นกลวิธีของการต่อสู้ช่วงชิงอำนาจระหว่างผู้นำ 2 ฝ่ายด้วยเช่นกัน จุดอำนาจภายในคณะกรรมการกลางของพรรคได้เริ่มสั่นคลอนตั้งแต่ต้นทศวรรษ 1960 เหมาไม่ได้รับการสนับสนุนอย่างชัดเจนจากเสียงข้างมากในเวลาเดียวกันเขายังต้องพาดพิงกับกลุ่มผู้บริหารระดับสูงซึ่งเอาแต่แสวงสุขอยู่กับอภิสิทธิ์ และพยายามที่จะฉวยเอาประโยชน์จากความยุ่งยากภายหลังการก้าวกระโดดไปข้างหน้า เพื่อเสริมสร้างอำนาจและนโยบาย “การฟื้นฟูปฏิสังขรณ์” ของตนให้มั่นคงยิ่งขึ้น ตัวอย่างเช่น หลิวเซาฉี และเติ้งเสี่ยวผิง เป็นบุคคลที่มีอิทธิพลและยังเป็นสัญลักษณ์ทางการเมืองด้วย จุดประสงค์ของการรณรงค์ระยะยาวต่อบุคคลเหล่านี้ ไม่เพียงเพื่อกำจัดพวกนี้ให้ตกจากเวทีการเมือง แต่ยิ่งเพื่อแสดงให้เห็นว่าสิ่งนี้เป็นความจำเป็นในวิถีทางสังคมนิยมของจีนด้วย

ทั้งหมดนี้เป็นสาเหตุที่แท้จริงของการปฏิวัติวัฒนธรรม [Jan Deleyne, 1973, pp. 133–134; วันรักษ์ มิ่งมณีนาคิน, 2525, หน้า 24–25. และ Jean Chesneaux, 1979, p. 155.] ตลอดเวลาที่ผ่านไป ประธานเหมาได้แต่รอหาจังหวะเหมาะสมที่จะเริ่มการเคลื่อนไหวดังกล่าว ปฏิกริยาตอบโต้ระหว่างกลุ่มฝ่ายขวาและฝ่ายซ้ายยังคงดำเนินต่อไป

วันเวลาเริ่มต้นของการปฏิวัติวัฒนธรรมนั้นถือเอาวันที่ 10 พฤศจิกายน 1965 [Jean Chesneaux, 1979, p. 139.] เมื่อหนังสือพิมพ์เซียงไฮ้ได้ตีพิมพ์บทวิจารณ์ละครเรื่อง “ไฮ่หุ่ย ถูกไล่ออก” (The Dismissal of Hai Rui) เขียนโดยนักเขียนหนุ่มคือ เหยาเหวินหยวน เนื้อเรื่องของละครกล่าวถึงความไม่พอใจของผู้คนที่มียุทธศาสตร์ก้าวกระโดดไปข้างหน้า ผลปรากฏว่าบทวิจารณ์นี้ได้ก่อให้เกิดปฏิกริยาถูกไล่ออกแพร่ขยายออกไป และการวิจารณ์ก็ได้ขยายขอบเขตไปถึงระบบการศึกษาในมหาวิทยาลัย โครงสร้างอำนาจของรัฐบาลของพรรคคอมมิวนิสต์เอง ภายในเวลา 2–3 เดือนการเคลื่อนไหวก็ได้ขยายไปทั่วประเทศ และดำเนินติดต่อกันมาเป็นเวลาหลายปี

4.2.2 ผลของการปฏิวัติวัฒนธรรม

การปฏิวัติวัฒนธรรมได้ก่อให้เกิดความยุ่งเหยิงในทางเศรษฐกิจในสาขาต่าง ๆ แตกต่างกันไปคือ มีผลทำให้เกิดความยุ่งยากค่อนข้างน้อยในสาขาเกษตร แต่ในสาขาอื่น ๆ ตรงข้ามเช่น อุตสาหกรรม การขนส่ง และการค้าต่างประเทศ ถูกกระทบอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งการขนส่งถูกทำให้ยุ่งยากอย่างลึกซึ้ง ตัวอย่างเช่น ที่ว่างในเที่ยวบินจำนวนมากพายุแดง (Red Guard) ได้รับสิทธิเลือกซื้อก่อน มีผลทำให้วัตถุดิบและเครื่องมือทางอุตสาหกรรมจำนวนมากต้องถูกขนส่งทางรถไฟเป็นสำคัญ [Alexander Eckstein, 1978, p. 205.]

ผลต่อเกษตร : ข้อมูลเกี่ยวกับผลกระทบของการปฏิวัติวัฒนธรรมในชนบทมีน้อยมาก อย่างไรก็ตาม จากข้อมูลของ Jan Myrdal ผู้ซึ่งได้เดินทางกลับไปในปี 1969 ยังหมู่บ้าน Liuling ในภาคใต้ของเฮย์นอัน สรุปได้ว่าการผลิตธัญญาหาร ผลไม้และผัก ได้เพิ่มขึ้นในระหว่างปฏิวัติวัฒนธรรม [Jan Deleyne, 1973, p. 146.] และในช่วงนี้ได้มีการใช้ปุ๋ยเพิ่มขึ้นในปี 1967 การเก็บเกี่ยวธัญญาหารโดยทั่วไปนับได้ว่าเป็นปีที่ดีที่สุดปีหนึ่งเท่าที่ได้บันทึกไว้ที่จริงอาจดีที่สุดในประวัติศาสตร์จีน และประมาณว่าเก็บเกี่ยวได้ 200–230 ล้านตัน ปี 1967 เป็นปีที่การปฏิวัติวัฒนธรรมอยู่ในระดับสูงสุด อย่างไรก็ตาม ก็ต้องพิจารณาความจริงที่สำคัญด้วยว่า สภาพดินฟ้าอากาศดีมากในปีนั้น ซึ่งไม่ได้เป็นเช่นนั้นในช่วงการก้าวกระโดดไปข้างหน้า ยิ่งกว่านั้นพวกเขาไม่ได้ถูกหันเหไปจากงานของพวกเขาโดยการอ่านคำสอนของเหมา และถึงพวกเขาได้อ่าน การศึกษาของพวกเขาไม่ได้ล่วงล้ำเวลาที่พวกเขาได้ใช้ในการทำงาน

ถ้าเราจะทักท้วงเอาว่าการเก็บเกี่ยวปี 1967 เป็น 215 ล้านตัน โดยใช้ตัวเลขครึ่งทางระหว่างการผลิตต่าง ๆ จะได้ว่าเพิ่มสูงกว่าปี 1957 ถึง 16% และในเวลาเดียวกันประชากรก็เพิ่มสูงมากเช่นกัน ในความเป็นจริงเป็นไปได้ว่าประชากรได้เพิ่มขึ้นโดยเฉลี่ย 1.5% ต่อปีจากปี 1957 เป็นต้นมา สำหรับปี 1960 และ 1961 ได้มีการลดลงในอัตราเกิดและเพิ่มขึ้นในอัตราการตาย ภายใต้ข้อสมมุติฐานนี้รายได้ต่อหัวคิดเป็นธัญญาหารก็จะมากเท่ากับในปี 1957 อย่างไรก็ตาม ในปี 1968 การเก็บเกี่ยวต่ำกว่าปี 1967 คือผลผลิตการเกษตรลดลง 2.5% ถึงแม้ว่าตัวเลขการผลิตสำหรับปี 1969 และ 1970 ได้เพิ่มขึ้นบ้างแต่มันได้ถูกทำให้เพ้อ ดังนั้นแม้ปักกิ่งได้ประกาศว่า “พืชผลเหลือเฟือ” แต่หนังสือพิมพ์ก่าแพงก็ได้รายงานข่าวนายกรัฐมนตรีกำลังมองในแง่ร้าย ซึ่งเขาได้กล่าวว่าอุปทานของปุ๋ยได้ลดลง 50% [Xu Dixin and Others, 1982, p. 12. และ Jan Deleyne, 1973, pp. 137 – 138.]

ผลต่ออุตสาหกรรม : ผลกระทบจากการปฏิวัติวัฒนธรรมต่ออุตสาหกรรมนั้นร้ายแรงกว่าการเกษตร การขาดแคลนวัตถุดิบทำให้โรงงานจำนวนมากต้องลดระดับการผลิตของตนลง นอกจากนี้ในช่วง 1967–1968 การแตกแยกกันได้นำไปสู่การนัดหยุดงาน รวมทั้งการที่พวกคนงานได้ใช้เวลาส่วนใหญ่ไปในกิจกรรมทางการเมือง ทำให้เวลาที่จำเป็นต้องใช้ในการผลิตลดลง ในปี 1967 มูลค่าผลผลิตอุตสาหกรรมได้ลดลง 13.8% ในปี 1968 ได้ลดลงอีก 5% [Xu Dixin and Others, 1982, p. 12.] อย่างไรก็ตาม ก็ยากที่จะชี้ชัดว่าปัจจัยใดทำให้การผลิตลดลง เช่น ความรุนแรงของการต่อสู้ทางการเมืองภายในโรงงาน และสาเหตุภายนอก เช่น การขาดแคลนอุปทานของวัตถุดิบและสินค้าสำเร็จรูปเนื่องจากความไม่สะดวกในการขนส่ง การนัดหยุดงานของคนงานรถไฟ และความตึงเครียดที่เกิดจากการเดินทางของพวกยามแดง ได้ทำให้การรถไฟไม่อาจขนส่งสินค้าที่จำเป็นสำหรับโรงงานได้ในปริมาณตามปกติ แต่สรุปได้ว่าปัจจัยเหล่านี้มีส่วนร่วมกัน

ได้มีการขาดแคลนถ่านหินและน้ำมัน แต่ก็ไม่อาจทราบได้ว่าเกิดจากการขาดแคลนการขนส่งหรือการลดลงในการผลิต อุตสาหกรรมถ่านหินได้ถูกบีบโดยการต่อสู้ทางการเมืองอย่างรุนแรงในปี 1967 การประชุม 2 ครั้งได้ถูกจัดขึ้นในปี 1968 เพื่อจัดการกับปัญหาเหล่านี้ และการรณรงค์ได้ถูกเริ่มขึ้นเพื่อเชิญชวนประชากรให้ประหยัดถ่านหิน

ส่วนอุตสาหกรรมน้ำมันได้ถูกรุมทั้งโดยฝ่ายที่ชิงดีกัน แม้กระทั่งที่ดำเนินการทำงานได้หยุดชะงักโดยสิ้นเชิง และพวกคนงานได้ถูกส่งไปสนับสนุนการปฏิวัติวัฒนธรรมในเมือง และยิ่งไปกว่านั้นในปี 1968 หนังสือพิมพ์ปักกิ่งได้ประกาศว่าในสาขาน้ำมันของแผนห้าปีฉบับที่ 3 ได้บรรลุผลตามแผนก่อนเวลา 2 ปี [Jan Deleyne, 1973, p. 138.]

การปฏิวัติวัฒนธรรมได้ก่อให้เกิดการสูญเสียการผลิตอย่างแน่นอน แต่มันก็ยังสามารถให้เห็นถึงความเจริญเติบโตของอุตสาหกรรมจีน การลดลงในการผลิตโดยทั่วไป ได้เห็นพ้องกันว่าได้ลดลงค่อนข้างเบาบางโดยเปรียบเทียบเนื่องจากความรุนแรงของการต่อสู้ทางการเมือง โดยทั่วไปการผลิตของจีนได้เผชิญหน้ากับความยากลำบากแสนสาหัสมาด้วยความสำเร็จ

ผลต่อการค้าต่างประเทศ : การลดลงในการผลิตด้านอุตสาหกรรมและการแตกกระจายในการขนส่ง ได้นำไปสู่การลดลงในการส่งออกและการนำเข้าในปี 1967 และ 1968 นอกจากนี้การตกต่ำของการค้าต่างประเทศบางครั้งยังเนื่องมาจากความล่าช้าในเมืองท่าของจีน อันเป็นผลจากการหยุดงานที่เรือ และการที่เรือแล่นช้าลงเพราะบรรทุกเกินน้ำหนัก

ตัวชี้วัดถึงผลกระทบทางเศรษฐกิจที่ถูกทำลายจากการปฏิวัติวัฒนธรรม คือตัวเลขการค้าต่างประเทศ ในปี 1966 ตัวเลขการนำเข้าคือ 4.3 พันล้านดอลลาร์ ซึ่งต่ำกว่าที่ได้รับในปี 1965 คือ 4.5 พันล้านดอลลาร์ และ 4.35 พันล้านดอลลาร์ในปี 1959 ในปี 1967 มูลค่าได้ลดลงเป็น 3.8 และเป็น 3.6 ในปี 1968 ในปี 1969 ได้สูงขึ้นเป็นประมาณ 3.9 พันล้านดอลลาร์ การส่งออกได้ลดลง 15% ในปี 1967 และ 1.6% ในปี 1968 ปีซึ่งผลกระทบของการปฏิวัติวัฒนธรรมยิ่งใหญ่ที่สุดในเมืองต่าง ๆ คือ ปี 1967 ในปีนี้การลดลงในการส่งออกเป็นผลมาจากการลดลงในการผลิตด้านอุตสาหกรรมซึ่งประมาณว่าลดลง 13.8% สำหรับผลผลิตอาหารเนื่องจากความคลาดเคลื่อนของการขนส่งและการล้มเหลวในการบริหารทำให้การส่งออกลดลง แต่จากปี 1968 เป็นต้นมา การส่งออกข้าวและหมูไปยังฮ่องกงได้กลับคืนมาใหม่

การนำเข้าก็เช่นกัน ถูกกระทบจากการปฏิวัติวัฒนธรรม ได้ลดลงกว่า 13% ในช่วง 1966—1967 และในปี 1968 ยังคงเกือบจะจกกัน การนำเข้าพวกเครื่องมือและเครื่องจักร ถูกกระทบอย่างร้ายแรงที่สุด แต่สำหรับการนำเข้ารายการอื่น ๆ ภายหลังจากที่ได้ลดลงในปี 1967 ก็ได้เพิ่มขึ้นในปี 1968 และยิ่งเพิ่มขึ้นอีกในปี 1969 อันนี้เป็นจริงสำหรับกรณีของญี่ปุ่น นอกจากนี้ยังได้เพิ่มขึ้นในการนำเข้าผลิตภัณฑ์เหล็กกล้าและโลหะที่มีใช้เหล็ก อาทิเช่น นิกเกิล ทองแดง และตะกั่ว ซึ่งเป็นสิ่งที่ขาดไม่ได้สำหรับอุตสาหกรรมผลิตอาวุธ [Jan Deleyn, 1973, pp. 135, 137.]

5. ระยะเวลาฟื้นตัวจากการปฏิวัติวัฒนธรรม (Recovery from the Cultural Revolution, 1970)

ความยุ่งเหยิงของการปฏิวัติวัฒนธรรม เกิดขึ้นเพียงช่วงระยะสั้น ด้วยเหตุนี้เมื่อถึงปี 1969 เศรษฐกิจจีนได้อยู่ในทิศทางที่ก้าวไปข้างหน้าอีกครั้งหนึ่ง ในขณะที่การเก็บเกี่ยวปี 1968

และ 1969 ต่ำกว่าระดับปี 1967 นั้น เป็นผลมาจากสภาพดินฟ้าอากาศที่ไม่เอื้ออำนวย ยิ่งกว่าผลของการปฏิวัติวัฒนธรรม อย่างไรก็ตาม ปี 1970 อนุโลมให้เป็นปีที่พักฟื้นจากการปฏิวัติวัฒนธรรม ในปี 1970 นี้การเก็บเกี่ยวได้ผลดี ดังนั้นการผลิตทางการเกษตรได้ล้าหน้าระดับที่สูงสุดของปี 1967 ในเวลาเดียวกันการผลิตทางอุตสาหกรรมกำลังฟื้นตัวอย่างรวดเร็วจากการตกต่ำในช่วงปฏิวัติวัฒนธรรม เมื่อถึงปี 1970 และเป็นไปได้แม้กระทั่งเมื่อถึงปี 1969 ได้ก้าวล้าหน้าระดับก่อนหน้านี้อีก [Alexander Eckstein, 1978, p. 205.]

6. ระยะเวลาห้าปีฉบับที่ 4 (The Fourth Five-Year Plan, 1971 – 1975)

หลังการสิ้นอำนาจของหลินเปียว (Lin Piao) ในปี 1971 ได้มีการประเมินนโยบายโดยส่วนรวมทั้งหมดเสียใหม่ ซึ่งนำไปสู่การยกระดับการพัฒนาเศรษฐกิจของจีนให้สูงขึ้น อันนี้สะท้อนให้เห็นได้ในรายงานต่าง ๆ ของรัฐบาล โดยเฉพาะสุดท้ายในรายงานของโจวเอินไหล (Chou En-lai) ต่อ National People's Congress ในเดือนมกราคม 1975

ปี 1971 จีนได้ประกาศใช้แผนพัฒนาอีกครั้งหนึ่งเป็นแผนห้าปี ฉบับที่ 4 (1971–1975) แนวโน้มที่สำคัญในแผนฉบับนี้ก็คือการเพิ่มขึ้นอย่างเด่นชัดในการลงทุน สำหรับเป้าหมายของแผนโดยสรุป ได้แก่

(1) การเพิ่มผลผลิตอุตสาหกรรม : วัตถุประสงค์ของแผนในด้านอุตสาหกรรมเน้นอุตสาหกรรมหนัก คือ เหล็กและเหล็กกล้า (โดยเฉพาะอย่างยิ่งการขุดสินแร่เหล็ก) ไฮโดรคาร์บอน และปุ๋ยเคมี [Jan Deleyne, 1973, p. 27.] มีการสั่งซื้อโรงงานอุตสาหกรรมสำเร็จรูป (complete plants) จากยุโรปตะวันตก ญี่ปุ่น และสหรัฐอเมริกามากมายหลายโครงการ การส่งมอบโรงงานเหล่านี้เริ่มระหว่างปี 1974 และต้องแล้วเสร็จภายในช่วง 3–5 ปี ซึ่งก็หมายความว่าในระหว่างปี 1977–1979 โรงงานผลิตปุ๋ยเคมี เหล็กเส้น โรงกลั่นน้ำมัน และอื่น ๆ ก็เริ่มดำเนินการได้ ดังนั้นการผลิตปุ๋ยเคมี เหล็กเส้นของจีน และโดยเฉพาะการขุดน้ำมันดิบและการกลั่นน้ำมัน จะเพิ่มพูนขึ้นอย่างมาก [Alexander Eckstein, 1978, p. 206.] ข้อสังเกตคือโครงการปุ๋ยเคมีทั้งขนาดใหญ่และขนาดกลาง ล้วนสร้างขึ้นมาเพื่อเสริมและสนับสนุนนโยบายเพิ่มผลผลิตการเกษตรเพื่อให้ทันกับความต้องการในสาขาอุตสาหกรรมและการเกษตรเอง

(2) การเพิ่มผลผลิตการเกษตร : การเกษตรยังคงเป็นรากฐานของเศรษฐกิจ มีการปรับปรุงพันธุ์พืชและการปลูกพืชหลายครั้ง รวมทั้งมีโครงการผลิตเครื่องจักรกลใช้ในการเกษตร อย่างไรก็ตาม ก็ไม่ได้มีข้อมูลข่าวสารใดที่ได้ประกาศออกมาอย่างเป็นทางการเกี่ยวกับเนื้อหาสาระของแผน

6.1 การพัฒนาในการเกษตรและชนบท

ช่องว่างระหว่างเมืองและชนบทยังคงห่างกัน แต่ได้ลดลงบ้างโดยมาตรฐานการครองชีพที่ดีขึ้นในชนบท การเพิ่มขึ้นในการผลิตด้านการเกษตรเป็นตัวอย่างหนึ่งของการปรับปรุงนี้ : การผลิตธัญพืชได้สูงขึ้นเป็น 275 ล้านตันในปี 1974 เทียบกับ 220 ล้านตันในปี 1965 การเพิ่มขึ้นโดยทั่วไปในมูลค่าการผลิตทางการเกษตรสำหรับปี 1974 เป็น 51% เมื่อเทียบกับปี 1964 อันนี้เป็นผลมาจากความพยายามอย่างมหาศาลในการปรับปรุงระบบการชลประทาน — การชลประทานที่ใช้กระแสไฟฟ้า การระบายน้ำและการสูบน้ำ—การพัฒนาปุ๋ยเคมีอย่างเข้ม (การผลิตปุ๋ยได้เพิ่มจาก 7 ล้านตันในปี 1964 เป็น 30 ล้านตันในปี 1974) การเลือกปลูก การปลูกพืชผลหลากหลาย และการเพิ่มขึ้นในจำนวนการเก็บเกี่ยวรายปี รวมทั้งการควบคุมและการบังคับแม่น้ำสำคัญ (ที่สำคัญได้แก่แม่น้ำฮวยและแม่น้ำโฮ) จีนภาคเหนือไม่จำเป็นต้องพึ่งพาธัญพืชจากจีนภาคใต้อีกต่อไป และไม่ประสบความขาดแคลนที่ร้ายแรงในช่วงความแห้งแล้งอย่างใหญ่หลวงของปี 1971 เนื่องจากแต่ละกองการผลิตได้สำรองไว้ แต่อันนี้ก็ยังคงเป็นผลของการพัฒนาเขตชนบทเป็นอุตสาหกรรม (90% ของตำบลมีโรงงาน 1 แห่งหรือมากกว่าสำหรับทำการผลิตหรือกระจายผลผลิตการเกษตร) รวมทั้งการทำให้ราคาขายผลผลิตเหล่านี้ต่ำลง (ได้ลดลง 15.7% ในราคาของเครื่องยนต์ดีเซล เครื่องเกี่ยวข้าว รถบรรทุก และบิมน้ำ) และการเพิ่มขึ้นโดยทั่วไปในการผลิตรถแทรกเตอร์ (ได้มีรถแทรกเตอร์มากขึ้น 6 เท่า และเครื่องเกี่ยวข้าว 32 เท่า เมื่อเทียบกับในปี 1965) พื้นที่นาดินที่ไถหว่านโดยรถแทรกเตอร์ได้เพิ่มขึ้นเป็น 2 เท่าตั้งแต่ปี 1965 [Jean Chesneaux, 1979, p. 187.]

6.2 การพัฒนาในอุตสาหกรรมและเมือง

การเพิ่มขึ้นในผลผลิตอุตสาหกรรมระหว่าง 1964—1974 เป็นผลจากการสร้างความสัมพันธ์ใหม่ในโรงงาน คือ คนงาน เจ้าหน้าที่ปฏิบัติการ และช่างเทคนิค (อีกรูปแบบหนึ่งของไตรภาคี) ได้ทำงานร่วมกันในการประดิษฐ์โครงการ เครื่องจักรกล และผลผลิตใหม่ ๆ และในการปรับปรุงคุณภาพและปริมาณของการผลิต

การเคลื่อนไหวในการให้เสรีภาพทางด้านแนวความคิดมักก่อให้เกิดความก้าวหน้าที่ไม่ได้คาดล่วงหน้าไว้ : การผลิตน้ำมันได้เพิ่มจาก 8.7 ล้านตันในปี 1964 เป็น 65 ล้านตันในปี 1974 แม้ว่าโดยทั่วไปแล้วเงินไม่ได้มั่งคั่งอย่างมากในน้ำมัน เป็นจริงเช่นเดียวกันสำหรับการค้นพบท่อถ่านหินใหม่ไกล์ยูนนาน เป็นความจริงที่ว่า จีนเพิ่งมีความสามารถทัดเทียมกับประเทศอุตสาหกรรมที่พัฒนาแล้วในการก่อสร้างทางเรือที่เพิ่มขึ้น การผลิตคอมพิวเตอร์ โครงการวิศวกรรมโยธา เป็นต้น [Jean Chesneaux, 1979, pp. 188 – 189.]

อย่างไรก็ตาม ในช่วงแผนห้าปี ฉบับที่ 4 นี้ การพัฒนาเศรษฐกิจโดยทั่วไปให้ผลเป็นที่น่าพอใจพอสมควร แม้ความยุ่งเหยิงที่เกิดจาก “กลุ่ม 4 คน” ส่งผลให้อัตราความก้าวหน้ารายปีของมูลค่ารวมของผลผลิตอุตสาหกรรมและการเกษตรได้ลดลง 7.8% โดยอุตสาหกรรมลดลง 9.1% และการเกษตรลดลง 4% อัตราความก้าวหน้าของรายได้ประชาชาติเป็น 5.6% และในปี 1975 เมื่อเติ้งเสี่ยวผิงเข้ารับผิดชอบงานประจำวันของรัฐบาลกลาง สิ่งต่าง ๆ ได้ถูกพัฒนาให้ดีขึ้น การผลิตเหล็กกล้าได้เพิ่มจาก 21 ล้านตันในปี 1974 เป็น 24 ล้านตัน และผลผลิตข้าวได้เพิ่มขึ้นจาก 275 ล้านตันในปี 1974 เป็น 298 ล้านตันในปี 1975 [Xu Dixin and Others, 1982, p. 12.] แต่อย่างไรก็ตาม หลังจากโจวเอนไหลถึงแก่อสัญกรรมในเดือนมกราคม 1976 และกรณีเทียนอันเหมิน (Tiananmen Incident) วันที่ 5 เมษายน แล้ว “กลุ่ม 4 คน” ได้ทำให้การวินาศกรรมของพวกเขารุนแรงขึ้น พวกเขาได้เริ่มขบวนการ “วิพากษ์วิจารณ์เติ้งเสี่ยวผิง และต่อต้านแนวโน้มของการหันเหของฝ่ายขวาเพื่อกลับคำตัดสินที่ถูกต้องของคณะลูกขุนเกี่ยวกับข้อเท็จจริงที่เกี่ยวกับการปฏิวัติวัฒนธรรม” พวกเขาได้ทำลายประเพณีที่ดีของพรรค และเป็นเหตุให้เกิดความสูญเสียอย่างใหญ่หลวงต่อความมั่งคั่งทางวัตถุของชาติ การทำให้ชีวิตทางการเมืองและการจัดการทางเศรษฐกิจยุ่งเหยิง ได้ลอบทำลายกิจกรรมทางเศรษฐกิจอย่างร้ายแรง ดังนั้นเศรษฐกิจของชาติโดยส่วนรวมจึงจวนเจียนจะล้มละลาย